

Тэма практычных заняткаў: Правапіс галосных *е, ё, я* (2 г.)

Тэматычныя пытанні

1. Яканне ў беларускай мове.
2. Правапіс галоснай *е*.
3. Правапіс галоснай *ё*.
4. Правапіс галоснай *я*.

Да ведама! Вывучэнне тэарэтычнага матэрыялу

Літара *ё* пішацца толькі пад націскам: *сёмы, вясёлы, галлё, сёстры*. Не пад націскам літара *ё* пішацца толькі ў словах з коранем *ёд, ёт*, а таксама ў складаных словах з першай часткай *радыё*: *ёдапірын, ётацыя, ётаваны, ётаванне, радыёстанцыя, радыёграма, радыёантэна, радыёхваля, радыёчасопіс*. На месцы *е, ё* ў першым складзе перад націскам пішацца *я*: *снег – снягі, лёд – лядок, нясмела, нядобры, бязмежны, бясконца, землямер, бранябойны*. Згодна з «Правіламі...» (2008) пішацца *я* замест *е* ў першым складзе перад націскам у словах *дзявяты, дзясяты, дзясятка, дзясятнік, сямнаццаць, сямнаццаты, васьмнаццаць, васьмнаццаты, пяцьдзясят, пяцідзясяты, шэсцьдзясят, шасцідзясяты, сямідзясяты (але: семдзясят, сямідзесяці), васьмідзясяты (але: восемдзясят, васьмідзесяці)* і інш.

Ненаціскае *е* не пераходзіць у *я* ў словах неславянскага паходжання, у тым ліку і ва ўласных назвах пасля *г, к, х*, а таксама ва ўсіх утварэннях ад гэтых слоў: *калектыў, легенда, медаль, сезон, перон; Германія, Аргенціна, Туркестан, Херсон; калектыўны, легендарны, метровы, Герасімаў*.

У даўно запазычаных словах *е* перайшло ў *я*: *дзяжурны, каляндар, ялейны, янот, ярмолка, яўрэй, яфрэйтэр*.

Пачатковае *я* ва ўласных назвах (імёнах, прозвішчах), а таксама каранёвае *я* захоўваецца незалежна ад месца націску: *Ярмак – Ярмака; свята – святкаваць, завязь, месяц, лямантаваць, сувязь, пояс, памяць, цягнікі, цяжкаваты, тысяча, мяккаваты, выгляд, дзеваць, дзесяць, цягавіты, яснавокі, ядавіты, языкаты, ястрабок, Бесядзь*.

Суфіксы назоўнікаў *-язь, -ядзь* пішуцца з літарай *я*: *дробязь, боязь, роўнядзь*.

Пытанні для самакантролю

1. Што такое яканне?
2. Ад чаго залежыць правапіс галосных *е, ё, я*?
3. У якіх выпадках пішацца *ё* ў беларускай мове?
4. У якіх выпадках пішацца *е* ў першым складзе перад націскам?
5. У якіх словах пішацца *е* згодна з традыцыяй?
6. У якіх выпадках пішацца літара *я* замест *е, ё*?
7. У якіх словах пішацца літара *я* ў няпершым пераднаціскным складзе?

Практикаванні

1. Змяніце (калі гэта магчыма) словы так, каб літары *е, ё* сталі не пад націскам.

Верх, месца, каляндар, сезон, бегуны, вясло, зеніт, дылетант, вёска, цвёрды, білет, мядзведзь, ментол, примесь, бетон, зерне, апякун, педаль, мех, алгебра, гектар, век, секунда, легенда, памяць, лёгкі, вёсны, вектар, аператар, прамень, пяць, лямант, месяц, цягнік, лес, мёд, вавёрка.

2. Вызначце, якую літару – *е* або *я* – неабходна ўставіць у прыведзеных словах. Запішыце гэтыя словы.

С...ляне, м...тро, н...даядаць, н...добра, аб...зболіць, аб...ззброіць, б...склапотны, аб'...ктыўны, абц...рэбліваць, аб'...днанне, ап...ратыўны, б...л...трыстыка, в...рхавіна, дз...сяц...ра, заб...сп...чэнне, з...л...наваты, з...л...ніна, л...туценне, м...ханік, м...талічны, м...ккаваты, надв...чорак, н...в...лікі, н...навісць, н...навісны, мез...н...ц, п...рон, с...зон, л...мантаваць, тыс...ча, загл...дзіцеся, ц...гавіты, зам...ць, пам...ць, с...мнаццаць, дзев...ць, дзес...ць, ап...тыт, ...рлычок, закл...йміце, п...нал, біл...цёр, вын...ньчыце, ал...горыя, вас...мнаццаць, м...тодыка, Прып...ць, ...ўропа, закл...цце, Н...красаў, Напал...он, бал...рына, м...тафара, ц...гнікі, ...сенева, з...ніт, м...даль, в...лізарны, ...фрэйтар, с...ржант, г...н...рал, п...дагог, с...л...нін, г...рой, ...чменны, кал...ндар, л...г...нда, п...цім...травы, ц...мнаваты, кал...ндары, Б...с...дзь, св...ткаваць, Арг...нціна, Вал...нціна, мес...ц, зав...зь, ма...нэз, Б...тхов...н, ве...лка, высв...тліць, рады...каментатар.

Тэставыя заданні

1. Адзначце радкі, дзе ва ўсіх словах пішацца літара *е*:

- 1) л...генда, з П...трусём, к...рамічны, вец...р, м...дзведзяня;
- 2) ц...гавітасць, б...змястоўны, кап...льніца, в...трак, чэл...дзь;
- 3) кіб...рнетыка, м...травы, б...гуны, г...ктар, ваз...лін;
- 4) удал...чыні, п...тыцыя, з...ленаваты, Мак...донія, с...ржант;
- 5) зн...сілены, леб...дзяня, н...смачны, м...ккаваты, сп...вакі.

2. Адзначце радкі, дзе ва ўсіх словах пішацца літара *я*:

- 1) ...фрэйтар, з...млякі, кл...тчатка, зме...ня, с...ляне;
- 2) в...рблюджы, дал...чынь, ...хідны, Н...свіж, п...цярня;
- 3) вец...рок, л...скатаць, н...ўдачнік, выгл...д, абц...жараны;
- 4) Арг...нціна, п...тыцыя, в...ндліна, зав...зь, цем...нь;
- 5) п...карня, л...скатанне, бо...зь, ...рына, с...ўба.

3. Адзначце словы, у якіх пішацца літара *е*:

1) сп_вакі;	3) ц_гавіты;
2) б_схмарны;	4) м_даль;

5) дз_вяты.

4. Адзначце словы, у якіх пішацца я:

- 1) се_лка;
- 2) с_нсацыя;
- 3) б_гуны;

- 4) ц_гнікі;
- 5) п_рон.

5. Адзначце словы, у якіх дапушчана арфаграфічная памылка:

- 1) зеленіна;
- 2) цежкаваты;
- 3) дзесятка;

- 4) грэбень;
- 5) генеральскі.

